

İşçi Dövizlerinin Kırgızistan Açısından Değerlendirilmesi: Göçmen İşçiler Araştırması

Yaşar AYYILDIZ

yasarayildiz@ibu.edu.tr

Evaluation of Remittances in terms of Kyrgyzstan: A Migrant Workers Survey

Abstract

Almost one third of the citizens of Kyrgyzstan, due to various reasons in the transition period after the independence, somehow have been abroad or are currently abroad. There are many reflections of this increasing number of Kyrgyz labor force's that works abroad. While remittances contribute to poverty reduction, on the other hand the positive effects of the following issues, such as capital accumulation, human capital and entrepreneurship, have emerged. According to the results of this empirical study, that was carried out by us with the Kyrgyz citizens who have been abroad or are currently abroad, these effects have been found to be very significant and large for Kyrgyz Republic.

Keywords : International Labor Migration, Workers' Remittances, Capital Accumulation, Human Capital, Entrepreneurship, the Kyrgyz Republic.

JEL Classification Codes : F21, F24, E22, J24, L26, O53.

Özet

Kırgızistan vatandaşlarının neredeyse üçte biri, bağımsızlık sonrası geçiş döneminde yaşanan çeşitli sebeplerden dolayı, bir şekilde yurt dışında çalışmak amacıyla bulunmuş ya da hali hazırda bulunmaktadır. Kırgızistan'da sayıları gittikçe artan bu yurt dışında çalışan işgücünün birçok yansıması olmaktadır. Bir yandan işçi dövizleri yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlarken, diğer yandan sermaye birikimi, beşeri sermaye ve girişimcilik konularında olumlu etkilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Yurt dışında bulunmuş ya da bulunmakta olan Kırgız vatandaşları ile yapılan ampirik çalışmanın sonuçlarına göre bu etkilerin Kırgızistan açısından oldukça önemli ve büyük olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler : Uluslararası İşgücü Göçü, İşçi Transferleri, Sermaye Birikimi, Beşeri Sermaye, Girişimcilik, Kırgızistan.

Acknowledgement

This article is the final draft of the paper (with the extension by adding an Empirical Survey) that has been presented with the name of “*Development and Last Trends of Transfers of Workers’ Remittances To The Kyrgyz Republic*” in “the 2nd International Congress on Economics Entitled on Integration and Economic Development in Transition Economies (on the occasion of the 70th anniversary of Prof. Dr. TURAR KOYCHUEV)” organized by Kyrgyz–Turkish Manas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics in Bishkek on October 9–11, 2008.

Beyan

Bu makale, Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümünde, 09–11 Ekim 2008 tarihinde, Bişkek/KIRGIZİSTAN’da, Prof. Dr. Turar KOYCHUEV’in 70. doğum yılı anısına gerçekleştirilen “Geçiş Ekonomilerinde Kalkınma ve Entegrasyon” Konulu “2.Uluslararası Ekonomi Konferansı”nda, “*Kırgızistan’a Transfer Edilen İşçi Dövizlerinin Gelişimi ve Son Trendler*” ismiyle sunulan tebliğin geliştirilmiş ve alan araştırması eklenmiş son halidir.

1. Giriş: Yurt Dışına İşgücü Göçü ve İşçi Dövizleri

Yurt dışına çalışmak ya da göç etmek amacı ile gitmek zor ve maliyetli olduğu kadar sadece bir ülkeden diğerine gitmek şeklindeki basit bir değişimden çok daha karmaşık bir süreçtir. Kişisel olarak yurt dışına işçi olarak gitmekteki en temel sebep, siyasi ve sosyal sebeplerin dışında, daha yüksek hayat standardına ulaşmaktır denilebilir. Burada yüksek hayat satandardından kasıt, kişilere göre değişebilse de, en temelde daha yüksek ücret elde etmek ve böylece kişisel gelir seviyesini yükseltmektir. Diğer taraftan küreselleşmeye paralel olarak sermaye ve işgücü dolaşımındaki nispi serbestleşme de bu konuda önemli bir etken konumuna gelmiş bulunmaktadır.

2. Teori ve Literatür Taraması

Göç olgusunun, özellikle kaynak ülkedeki beyin göçü nedeni ile arzu edilir bir durum olmamasına rağmen, literatürde ülke dışına çıkıp geri gelen insan gücünün oldukça vasıflı bir şekilde ve önemli de bir miktar kaynakla ülkesine dönmesinin hem beşeri sermaye hem de sermaye birikimi açısından önemi yadsınamaz (Rapoport, 2004).

Klasik teoriler göçü “sıfır toplamlı bir oyun” (zero-sum game) olarak görmüşlerdir. Bu oyun kuramında taraflardan birinin kazancı diğerinin aynı miktarda kaybına eşittir. Bu nedenle, kaybedilen ve kazanılan miktarların artı-eksi toplamı sifıra eşit olur. Ancak son zamanlardaki bakış açısı; yüksek dış göç vermenin göç veren ülkeye en azından daha çok oranda sermaye getirmesinden kaynaklanan pozitif bir etkisi olacağı şeklindedir. Bu konuda literatürdeki çalışmalardan bazılarında bu etki oldukça marjinal (Schiff, 2005: 5-6) görülmesine rağmen bazı çalışmalarda, örneğin beşeri sermaye oluşumu açısından, oldukça önemli (Stark, Helmenstein, & Prskawetz, 1997: 233) kabul edilmektedir.

Buch, Kuckulenz ve Le (2002) yaptıkları çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve yabancı bankalardan borçlanma vb. özel sermaye akımları yanı sıra, işçi dövizlerinin de önemli bir özel sermaye akımı oluşturduğunu belirtmektedirler. İşçi dövizleri gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yapılan dış kaynak transferinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından sonra ikinci önemli kaynak konumundadır (Kuckulenz & Buch, 2004). Gelişmekte olan ve genç nüfusu fazla olan ülkeler açısından önemli miktarda işçi dövizleri girişi olduğunda eğitim harcamalarının arttığı ve kaynak ülke açısından vasıflı işgücü elde edilerek beşeri sermaye oranının yükseldiği söylenebilir (Amuedo-Dorantes C., 2006; Cinar & Docquier, 2004).

İşçi gelirlerinin kaynak ülkede özellikle ailelerin eğitim harcamalarına da katkı sağlamak yolu ile uzun vadede ülkenin beşeri sermayesine katkısı olacağı açıktır (Simone, 2006). Harcama eğilimleri incelendiğinde görülmektedir ki işçi dövizleri elde eden aileler

harcamalarını gıda tüketimi, dayanıklı ya da dayanıksız tüketim malları şeklinde tüketime ayırmak yerine, daha ziyade eğitim, sağlık ve konut edinme vb. yatırım mallarına ayırmaktadırlar. Yapılan bir çalışma, işçi dövizinde elde eden ailelerin eğitim harcamalarının diğerlerine oranla %50 civarında daha fazla olduğunu göstermiştir. Bu da beşeri sermaye yatırımı demektir. Ancak en fazla yatırım konut edinme olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece kaynak ülkede konut sektörüne yapılan yatırım dolayısı ile bu sektörde vasıflı ya da vasıfsız istihdam artabilmekte ve iktisadi büyüme nispeten bundan etkilenmektedir (Adams, 2005).

Yang (2008), beşeri sermaye ve girişimcilik ile işçi dövizleri ve hane halkı yatırımlarıyla ilgili yaptığı çalışmalarda işgücü göçünün beşeri sermaye birikimi ve girişimcilik üzerine olumlu etkilerini tespit etmiştir. Okullaşma oranı ve eğitim harcamalarının artması ve buna paralel olarak çocuk çalışan sayısının azalması bunun en iyi örneklerindedir. Aynı zamanda hane halkları kendi işyerlerinde daha çok çalışmaya başlamakta ve böylece bir aile girişimi ortaya çıkabilmektedir. Amuedo–Dorantes ve Mazzolari (2009) çalışmalarında işçi dövizlerinin; yatırım seviyesini ve girişimcilik oranını artırma ve finansal sektörde gelişme açısından önemine değinir. İşçi dövizlerinin istihdam yaratmada ve girişimciliğin artırılmasında önemli rolü olduğu (Demirguc–Kunt, Klapper & Panos, 2009) birçok çalışmada gösterilmiştir.

İşçi dövizlerinin gelişmekte olan ülkeler için iyi bir dış finansman kaynağı olmasının yanı sıra beşeri sermayeye katkısı daha da önemlidir. Ancak işçi dövizlerinin beşeri sermayeye katkısının pozitif bir etkiye sahip olabilmesi için o ülkenin belirli ölçüde beşeri sermaye birikimine sahip olması gerekmektedir (Garcia–Fuentes & Kennedy, 2009). İşçi dövizleri hem sermaye birikimi hem de beşeri sermaye yolu ile iktisadi kalkınmaya etki edebilir. Özellikle kişi başına GSMH’sı 1200 \$’ın altında olan ülkelerde işçi dövizlerinin tasarrufa etkisi daha çoktur ve bu nedenle bu ülkeler işçi dövizlerinden daha çok yararlanırlar (Ziesemer, 2006).

“Göçmenlerin tasarruf eğilimleri ve işçi dövizleri” isimli çalışmalarında Dustmann ve Mestres (2007:1–36) göçmen işçilerin kalıcı ya da geçici olmalarına göre tasarruf eğilimlerinin farklılaştığını belirlemişlerdir. Geçici olan, bir başka ifade ile bir süre sonra memleketlerine dönmeyi düşünen işçilerin, kalıcı olmayı düşünen işçilere ya da göçmenlere göre, ailelerine ya da geldikleri ülkeye daha çok işçi dövizleri transferi yaptıklarını belirtirler. İşçi dövizlerinin iktisadi büyüme ve gelişmeye katkısını inceleyen Ang (2007), bu tür kaynakların genellikle tüketim harcamalarına gittiğini belirtmekle birlikte özellikle fakirliğin önlenmesinde ve dolayısı ile ülkenin gelişmesinde işçi dövizlerinin önemli katkısını kabullemektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde iktisadi büyüme ve kalkınmanın temel kaynakları arasında sermaye birikimi, teknolojik gelişme, dış yardımlar, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, beşeri sermaye yatırımları sayılmaktadır. Bunların dışında politik özgürlük,

politik istikrar vb. yapısal faktörlerin de önemli olduğu görülmektedir. Literatürde işçi dövizlerinin de iktisadi büyüme ve gelişmeye katkıları açısından gün geçtikçe önemli olduğu anlaşılacakla birlikte bu konuda henüz bir fikir birliği oluşmamıştır. Ancak finansal sistemi gelişmemiş ülkelerde özellikle başlangıç yatırım sermayesi elde edilmesi ve likidite ihtiyaçlarının giderilmesinde ve böylece iktisadi büyümenin başlatılmasında işçi dövizlerinin önemi açıkça ortaya konmaktadır (Fayissa & Nsiah, 2008).

Yüksek kalitedeki politik ve ekonomik politikalar ve kurumlar sayesinde uzun dönemde işçi dövizlerinin sürdürülebilir büyüme ve kalkınma üzerinde pozitif etkiye sahip olacağı belirtilmektedir (Catrinescu vd. 2006). Pradhan, Upadhyay ve Upadhyaya (2008) 39 ülke ile ilgili 1980–2004 yıllarını kapsayan ve resmi işçi dövizleri tahminlerine dayanarak yapılan araştırmalarında işçi dövizlerinin büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. 20 ülke ile ilgili 1988–2007 yıllarını kapsayan bir araştırmada işçi dövizlerinin ülkelerin GSMH'ları üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma, işçi dövizlerindeki %10'luk bir artışın GSMH üzerinde %0,9 ile %1,2 arasında bir büyüme sağladığını göstermektedir. Buradan yola çıkarak işçi dövizlerinin uzun dönem iktisadi büyüme üzerinde oldukça etkili (Mundaca, 2009) olduğu sonucuna varılmıştır. 7 ülke ile ilgili 1975–2006 yıllarını kapsayan araştırmada işçi dövizlerinin hem doğrudan hem de finansal ve kurumsal yapılar üzerindeki etkileri nedeni ile dolaylı olarak büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Sufian Eltayeb, 2009).

Yine işçi dövizlerinin fakirliğin azaltılmasında da önemli etkisi olduğu sonucuna varılan çalışmada Vargas–Silva, Shikha ve Sugiyarto (2009) işçi dövizlerindeki %10'luk bir artışın fakirlik seviyesi üzerinde %0,7 ile %1,4 arasında bir düzleme sağladığını göstermişlerdir. İşçi dövizleri iş kurma ya da istihdam yaratılmasında bir başka ifade ile beşeri sermaye oluşturulmasında önemli etkiye sahip olabilirler. Ancak burada kaynak ülkenin eğitim imkânları ve işgücü piyasasının özellikleri de önemli rol oynar (Kugler, 2006). Adams ve Page (2005: 1652) Dünya Bankası için yaptıkları bir araştırmada kişi başına düşen uluslararası işçi döviz transferinin %10 artmasının ülkedeki yoksulluğun %1,8 kadar azalmasına yol açacağı sonucuna varmışlardır.

Teknolojinin yayılması ve uluslararası işçi döviz transferlerinin gelişmekte olan ülkelerin gelişmeleri üzerinde ne derece etkili oldukları konusunda yaptıkları çalışmalarında Bodman & Le (2008), özellikle kalifiye işgücünün yatırım eksenli işçi dövizleri yolu ile hem teknolojiyi kendi ülkelerine transfer ettikleri hem de ülkelerinin büyümesine katkıda bulduklarını belirlemişlerdir.

3. Kırgızistan'da İşgücü Göçü ve İşçi Gelirleri ile İlgili Veriler

Kırgızistan ile ilgili bazı makroekonomik veriler Tablo: 1'de verilmiştir. Kırgızistan'ın nüfusu 2012 yılı verilerine göre 5,5 milyon civarındadır. Ancak çalışabilir

nüfusu bu miktarın yarısı kadardır. Yine 2012 verilerine göre GSMH'sı 5,5 milyar doların biraz üzerinde olup kişi başına milli geliri 1000\$ seviyesinde bulunmaktadır.

Tablo: 1
Kırgızistan ile İlgili Bazı Makroekonomik Veriler

Nüfus (2012)	5.551.900
Çalışabilir İşgücü (2012)	2.300.000
GSMH (milyon \$, 2011)	5.919
Kişi Başına Milli Gelir (\$, 2011, Yıllık)	1.066
Şehirleşme Oranı (Nüfusa Oranı %, 2006)	36
Yurt Dışı Göçmen Sayısı (2011)	621.700
Yurt Dışı Göçmen Sayısının Nüfusa Oranı (2011)	11,20 %
Yurt Dışı Göçmen Sayısının Çalışabilir Nüfusa Oranı (2011)	27,03 %

Kaynak: World Bank, "Migration and Remittances Factbook, 2008", "Migration and Remittances Factbook, 2011" verilerinden yararlanılarak tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Nüfusun %36'sını şehirli nüfus oluşturmaktadır. SSCB dağıldıktan sonra Sovyet zamanında çalışan işletmelerin kapanmasıyla işsiz kalmış olan eğitilmiş ve vasıflı işgücünün yurt dışına göçü güncel bir mesele haline gelmiştir (Demirtepe; 2006). Sayıları her geçen gün artmakta olan bu yurt dışındaki göçmen nüfusun sayısı 2011 verilerine göre 600 binin üzerine çıkmış bulunmaktadır. Bunun nüfusa oranı %11,20 iken çalışabilir nüfusa oranı ise %30'lara yaklaşan oldukça yüksek bir orandır.

Tablo: 2
Kırgızistan'ın Yıllar İtibari ile İşçi Dövizleri (Milyon \$)

	1997	2000	2003	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 (t)	GSMH % 'Si
İşçi Dövizleri	3	2	70	473	705	1224	991	1275	1724	2024	29,0%
Toplam Girişler	3	9	78	481	715	1232	991	1275	1724	2024	29,00%
İşçi Dövizleri	...	...	5	44	70	77	82	...	...	...	...
Toplam Çıkışlar	...	...	55	145	220	196	188	...	...	...	...

Kaynak: World Bank, "Migration and Remittances Factbook, 2008", "Migration and Remittances Factbook, 2011" verilerinden yararlanılarak tablo yazar tarafından oluşturulmuştur. (t = Tahmin).

1990'lı yılların başında sadece birkaç milyon \$ seviyelerinde bulunan Kırgızistan'ın işçi dövizleri gelirleri 1997 deki 3 ve 2000 yılındaki 9 milyon \$ seviyesinden, Tablo: 2'den net olarak izlenebildiği gibi, her yıl düzenli bir şekilde olmak üzere büyük bir artışla 2007 yılı itibariyle neredeyse 1 milyar \$'a yaklaşmış bulunmaktadır. Bu rakam 2011 yılında 1.724.-milyon \$ olarak gerçekleşirken, 2012 yılında 2 milyar \$ seviyesinin üzerinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Tablo: 3'te 2005–2010 dönemi için işçi dövizleri giriş ve çıkışları ülkeler bazında verilmiştir.

Tablo: 3
Kırgızistan'da Para Transfer Sistemlerinden Geçen İşçi Döviz Tutarları; Toplam Giriş ve Çıktılar (Milyon \$)

Ülkeler / Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Girişler Toplamı	298	470	688	1.205	967	1.253
Kazakistan	0	0	7	28	31	35
Diğer	0	0	0	0	0	0
<i>BDT Üyesi Ülkeler</i>	<i>263</i>	<i>437</i>	<i>649</i>	<i>1.141</i>	<i>894</i>	<i>1.199</i>
ABD	34	32	38	61	69	42
Almanya	0	0	0	0	1	10
İngiltere	1	1	1	2	1	1
Belçika	0	0	0	0	1	0
Diğer	0	0	0	0	0	0
<i>Diğer Ülkeler</i>	<i>35</i>	<i>33</i>	<i>39</i>	<i>63</i>	<i>72</i>	<i>53</i>
Çıktılar Toplamı	27	40	63	67	74	128
Rusya	25	38	60	63	71	125
Kazakistan	0	0	0	3	1	0
Diğer	0	0	0	0	0	0
<i>BDT Üyesi Ülkeler</i>	<i>25</i>	<i>38</i>	<i>60</i>	<i>66</i>	<i>72</i>	<i>125</i>
ABD	1	1	2	2	1	1
Almanya	0	0	0	0	0	0
Belçika	0	0	0	0	0	0
Diğer	1	0	0	0	0	0
<i>Diğer Ülkeler</i>	<i>2</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>1</i>	<i>1</i>

Kaynak: World Bank (2008), "Migration and Remittances Factbook, 2008", "Migration and Remittances Factbook, 2011" verilerinden yararlanılarak tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo: 4
Kırgızistan'ın İşçi Döviz Aldığı Ülkeler ve Tahmini Tutarlar (2011, t)

Döviz Gönderen Ülkeler	Milyon \$	%	Döviz Gönderen Ülkeler	Milyon \$	%
1.Rusya Federasyonu	1.359	86,1	10.Türkiye	5	0,3
2.İsrail	68	4,3	11.Avustralya	1	0,1
3.Ukrayna	64	4,1	12.İtalya	1	0,1
4.Almanya	43	2,7	13.Japonya	1	0,1
5.Kazakistan	13	0,8	14.Litvanya	1	0,1
6.ABD	13	0,8	15.İsveç	1	0,1
7.Letonya	8	0,5	16.İngiltere	1	0,1
8.Tacikistan	6	0,4	17.Diğer Ülkeler	134	8,5
9.Kanada	5	0,3	Toplam	1.579	100,0

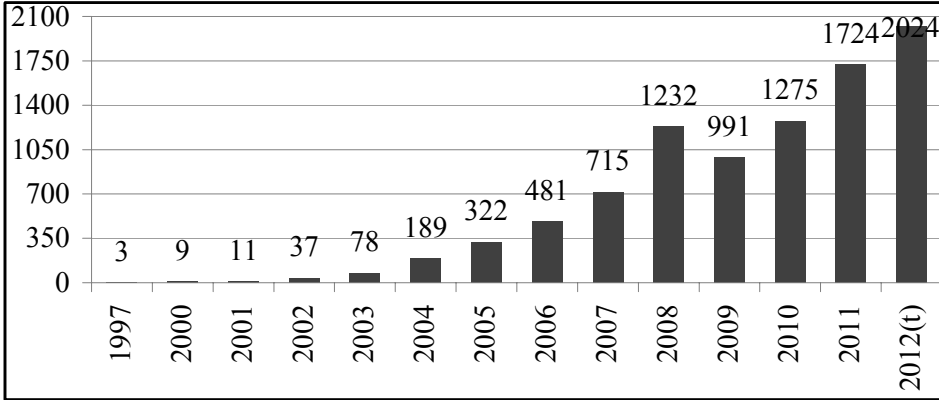
Kaynak: World Bank (2011), "Migration and Remittances Factbook, 2011" verilerinden yararlanılarak tablo yazar tarafından oluşturulmuştur. (t = Tahmin).

Her geçen gün transfer edilen işçi tasarrufları artış göstermektedir. Her sene ortalama olarak işçi transferlerinin bir önceki yıla göre katlanarak arttığı söylenebilir. 2010 yılında Kırgızistan'a uluslararası para transfer sistemleri (Bankalar ve Western Union benzeri firmalar) kanalıyla resmi yoldan giren işçi döviz tutarı 1 milyar doları aşmıştır. 2012 yılı Dünya Bankası tahmini 2 milyar doları geçmesi şeklindedir. 2011 yılında resmi

verilere göre 1,724 milyar \$'lık hacim GSMH'nın %29'unu oluşturmuştur. Bu durum Kırgızistan için iş gücü göçü ve işçi dövizlerinin ülkenin ekonomik sektörleri arasında gelir yaratma açısından önemini göstermektedir. İşçi dövizleri gelirleri örneğin ülkede faaliyette bulunan çok sayıdaki KOBİ'nin GSMH içindeki payları ile yarışır hale gelerek adeta yeni bir sektör olmuştur.

Dünya Bankasının, 2011 yılı için Kırgızistan'ın işçi dövizini aldığı ülkeler ve elde ettiği işçi dövizleri tahmini tutarları (World bank, 2011) Tablo: 4'te verilmiştir. Tablo'da toplam 1,579 milyon \$'lık tutarın geldiği ülkeler sıralanmıştır. Bu veriler ışığında Kırgızistan'ın işçi dövizini aldığı ülkelerin başında Rusya Federasyonu, İsrail ve Ukrayna gelmektedir. Almanya, ABD gibi BDT dışı ülkeler listede alt sıralarda yer almaktadır. Bu veriler de Kırgızistan'ın Rusya Federasyonu ile mevcut bağını açıkça göstermektedir.

Grafik: 1
Kırgızistan'a Yıllar İtibari ile Giren İşçi Dövizlerinin Gelişimi (Milyon \$)

Kaynak: Ayyıldız, Y. (2008), Kırgızistan'a Transfer Edilen İşçi Dövizlerinin Gelişimi ve Son Trendler, II. Uluslararası Ekonomi Konferansı Bildiri Kitabı, "Geçiş Ekonomilerinde Kalkınma ve Entegrasyon" (s. 383–391). Bişkek/KIRGIZISTAN: KTMÜ, İİBF, İktisat Bölümü, Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 106, Konferans Serisi: 14, 09–11 Ekim 2008. (t = Tahmin).

Grafik: 1'de Kırgızistan'ın işçi dövizleri girişlerinde 2000'li yılların başından itibaren düzenli bir şekilde gerçekleşen artışın seyri izlenebilmektedir. Bu keskin artışın sebeplerinden biri ve belki de en önemlisi açık ve liberal bir ekonomi politikası izleyen Kırgızistan'ın, politik olarak da liberal bir sistem benimsemesidir. Yurt dışına seyahat edebilmek ve ülkeye rahatça girip çıkabilmek Kırgızistan'da, örneğin Özbekistan ve Türkmenistan gibi bölgedeki diğer ülkelere nazaran, çok daha kolay olmaktadır.

Küresel kriz her alanda gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ekonomilerde çoğu sektörleri etkilediği gibi işçi dövizleri üzerinde de etkili olmuştur. Dünyada işçi dövizleri akışında da oldukça büyük düşüşler yaşanmıştır. Bu durumun Kırgızistan'a yansımaları Grafik: 1'de Kırgızistan'ın işçi dövizleri girişlerindeki 2009 yılındaki açık bir düşüş ile kendini göstermiştir. Grafik: 1 ve Tablo: 5'den de açıkça izlenebileceği üzere Kırgızistan'ın en çok işçi dövizleri elde ettiği ve en çok Kırgız göçmen işçinin bulunduğu ülkenin 2008 küresel ekonomik krizinden en çok etkilenen ülkelerden biri olan Rusya'nın olması bu durumu açıkça izah etmektedir. Kırgızistan ancak 2011 yılı ve sonrasında işçi dövizleri girişlerinde eski düzenli artış trendini yakalayabilmiştir.

Kırgızistan'ın yurt dışındaki göçmen nüfusunun hangi ülkelerde olduğu ile ilgili çok kesin resmi bilgiler bulunmamaktadır. Bunun sebeplerinden birisi resmi olarak yasal yollarla yurt dışına çalışmaya giden işçilerin yanı sıra yasal olmayan yollardan ya da turistik kanallarla yurt dışına çıkarak oralarda mevsimlik işçi olarak çalışan insan sayısının da oldukça fazla olmasıdır.

Tablo: 5
Kırgızistan'dan İşçi Olarak Yurt Dışına Gidenlerin Bulunduğu Ülkeler ve İşçi Sayıları (2008)¹

Ülkeler	İşçi Sayıları	%	Ülkeler	İşçi Sayıları	%
1.Rusya	467.500	75,98	17.İtalya	103	0,02
2.Ukrayna	39.062	6,35	18.Avustralya	102	0,02
3.İsrail	19.334	3,14	19.İspanya	97	0,02
4.Almanya	10.714	1,74	20.Fransa	94	0,02
5.Tacikistan	10.560	1,72	21.Polonya	68	0,01
6.Kazakistan	4.402	0,72	22.Arjantin	63	0,01
7.Litvanya	3.813	0,62	23.Romanya	62	0,01
8.ABD	2.790	0,45	24.İsviçre	48	0,01
9.Türkiye	1.848	0,30	25.Japonya	46	0,01
10.Kanada	674	0,11	26.Belçika	41	0,01
11.Letonya	492	0,08	27.Meksika	28	0,00
12.Yunanistan	185	0,03	28.Kongo	24	0,00
132.Gürcistan	166	0,03	29.Hollanda	19	0,00
14.Çek Cumhuriyeti	154	0,03	30.İrlanda	19	0,00
15.İngiltere	150	0,02	39.Diğer Ülkeler	95	0,02
16.İsveç	137	0,02	Toplam	615.290	100,00

Kaynak: World Bank, "Migration and Remittances Factbook, 2011" verilerinden yararlanılarak tablo yazar tarafından tekrar hesaplanarak oluşturulmuştur.

2008 verilerine göre, Tablo: 5'den de görülebileceği üzere, 615.290 olan Kırgızistan'ın yurt dışındaki göçmen nüfusunun en kalabalık olduğu ülke 467.500 sayısı

¹ Bu veriler resmi olarak bildirilen veriler olup gerçek değerlerin daha yüksek olması muhtemeldir. Değişik kurumların verilerinin farklı olması nedeni ile toplam rakamlar farklılıklar gösterebilmektedir..

ile Rusya'dır. Rusya'yı ikinci sırada Ukrayna 39.062 ile takip etmektedir. İsrail'de 19.334 göçmen vardır. Daha sonra sırasıyla 10.714 ve 10.560 ile Almanya ve Tacikistan gelmektedir. İlk on ülke arasında yer alan bu beş ülkeyi takip eden ülkeler ise yine sırasıyla Kazakistan, Litvanya, ABD, Türkiye ve Kanada'dır. Görüldüğü gibi yurt dışında bulunan Kırgız işgücünün yaklaşık dörtte üçlük kısmı, %75.98 ile Rusya'dadır. Rusya'ya giden vatandaşların çoğu kapıcı, pazarlamacı, tezgâhtar, marketlerde satıcı, çocuk bakıcısı, şoför olarak ve inşaat gibi işlerde çalışmaktadırlar (Ayyıldız, 2008; 384).

İktisat politikaları enstitüsünün Kırgızistan için 2004 yılında yaptığı bir araştırmada, göç edenlerin yaş ortalaması 32,8 ve %80'i 20 ila 40 yaş arasında olduğu tespit edilmiştir. Toplam yurt dışına göç edenlerin %67'si Rusya'ya, %19'u Kazakistan'a, özellikle Astana ve Alma-Ata'ya, %6'sı Almanya, Fransa, İngiltere gibi Avrupa ülkelerine, %4'ü de Türkiye, Kore, Çine gitmektedirler (Akipress, 2013)².

4. Kırgızistan'da Göçmen İşçiler Araştırması

4.1. Metodoloji

Araştırma verileri 216 adet kişi ile yüz yüze görüşülerek kendilerine önceden hazırlanmış bir anket formunun doldurtulması yolu ile elde edilmiştir. Daha sonra bu veriler SPSS istatistik programı yardımı ile analize tabi tutularak tanımsal sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırma için görüşülen kişiler daha önce yurt dışında çalışarak ülkeye dönmüş ya da hali hazırda çalışmakta olan kişilerden oluşturulmuştur. Araştırmada 5 katılımcı dışındaki kişilerin yurt dışında çalıştıkları süreler 2000 ile 2010 yılları arasında olmak üzere son 10 yılı kapsamaktadır.

Araştırmanın evreni açık uçlu olduğundan örneklem adedi tespit edilememiştir. Bu nedenle araştırma için ayrılan sürede ulaşılabilen geçerli 216 adet anket formu değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ancak bu çalışmanın sonuçlarının, örneklem kısıtlı olmasına rağmen, daha önce başka ülkelerde yapılan benzer çalışmalardan ya da beklentilerden çok da aykırı sonuçlar içermediği gözlenmiştir.

---

² Bakınız: Akipress (2013), <http://kg.akipress.org/_ru_analit.php?id=875>, 30.04.2013.

4.2. Demografik Veriler

Demografik bilgilere bakıldığında (Tablo: 6) toplam 216 katılımcıdan 130'u erkek ve 86'sı bayandır. Bunların 110'u evli diğerleri bekârdır. Yaş dağılımına bakıldığında ise %36,1'inin 24 ve altındaki yaşlarda, %50,9'unun 25–40 yaş arası ve geri kalan %10,2'sinin de 41 ve üstü yaşlarda olduğu görülmektedir.

Tablo: 6
Katılımcıların Demografik Bilgileri

Cinsiyeti	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Bay	130	60,2	60,2	60,2
Bayan	86	39,8	39,8	100,0
Toplam	216	100,0	100,0	
Medeni Durum	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Bekar	110	50,9	54,2	54,2
Evli	93	43,1	45,8	100,0
Toplam	203	94,0	100,0	
Cevaplanmayan	13	6,0		
Genel Toplam	216	100,0		
Yaş	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
24 ve Altı	78	36,1	37,1	37,1
25–40 Arası	110	50,9	52,4	89,5
41 ve Üstü	22	10,2	10,5	100,0
Toplam	210	97,2	100,0	
Cevaplanmayan	6	2,8		
Genel Toplam	216	100,0		

Tablo: 7
Katılımcıların Eğitim Seviyesi ve Milliyet Dağılımı

Eğitim Seviyesi	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Lise	36	16,7	17,1	17,1
Meslek Lisesi	32	14,8	15,2	32,4
Lisans	59	27,3	28,1	60,5
Lisans Üstü	83	38,4	39,5	100,0
Toplam	210	97,2	100,0	
Cevaplanmayan	6	2,8		
Genel Toplam	216	100,0		
Milliyeti	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Kırgız	158	73,1	77,1	77,1
Rus	18	8,3	8,8	85,9
Özbek	14	6,5	6,8	92,7
Kazak	15	6,9	7,3	100,0
Toplam	205	94,9	100,0	
Cevaplanmayan	11	5,1		
Genel Toplam	216	100,0		

Tablo: 7’de katılımcıların eğitim seviyelerine bakıldığında %32,4 ü lise veya dengi okul mezunu iken geri kalan %67,6’sı ise lisans veya lisansüstü mezunu durumundadır. Katılımcılardan 158 adedi Kırgız, 18 adedi Rus, 14 adedi Özbek ve 15 adedi Kazak asıllı olduklarını beyan etmiştir.

4.3. Araştırma Sonuçları

Araştırmada katılımcılara hangi ülkelerde çalıştıkları, o ülkelerde nasıl iş buldukları, gidiş sebepleri, çalıştıkları işler, yaşam ve özlük koşulları, maddi ve mesleki birikimleri ile ilgili detaylı bilgiler sorularak bu konularda birincil veriler elde edilmiştir.

Tablo: 8
Daha Önce Yurt Dışında (En Son) Hangi Ülkede İşçi Olarak Çalıştınız?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Rusya	110		51,6	51,6
Kazakistan	34		16,0	67,6
Özbekistan	1		0,5	68,1
Ukrayna	1		0,5	68,5
<i>BDT Üyesi Ülkeler</i>	<i>146</i>	<i>67,6</i>	<i>68,5</i>	<i>68,5</i>
Türkiye	19		8,9	77,5
Amerika	16		7,5	85,0
Almanya	4		1,9	86,9
Yunanistan	3		1,4	88,3
Fransa	2		0,9	89,2
İngiltere	2		0,9	90,1
İtalya	2		0,9	91,1
Kanada	2		0,9	92,0
Belçika	1		0,5	92,5
Finlandiya	1		0,5	93,0
Hollanda	1		0,5	93,4
<i>Batı ve Avrupa Ülkeleri</i>	<i>53</i>	<i>24,5</i>	<i>24,9</i>	<i>93,4</i>
Güney Kore	5		2,3	95,8
Birleşik Arap Emirli	5		2,3	98,1
Avustralya	1		0,5	98,6
Çin Halk Cumhuriyeti	1		0,5	99,1
Japonya	1		0,5	99,5
Kıbrıs Rum Kesimi	1		0,5	100,0
<i>Diğer Ülkeler</i>	<i>14</i>	<i>6,5</i>	<i>6,6</i>	<i>100,0</i>
Toplam	213		100,0	
Cevaplanmayan	3	1,4		
Genel Toplam	216	100,0		

Katılımcıların çalıştığı ülkelere (Tablo: 8) bakıldığında 110 adedi (%51,6’sı) Rusya’da çalışmış, 34’ü Kazakistan, 19’u Türkiye, 16’sı ABD ve diğerleri de birer ikiyeşer olmak üzere AB ülkeleri ile Kanada, Güney Kore, Japonya, Avustralya Çin ve BAE şeklindedir.

Tablo: 9
Yurt Dışında İşçi Olarak Çalışmanızın En Temel Sebebi Ne İdi?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Para Kazanmak	163	75,5	75,5	75,5
Eğitim & Staj	23	10,6	10,6	86,1
Diğer	30	13,9	13,9	100,0
Toplam	216	100,0	100,0	

Tablo: 9’da katılımcıların beyanlarına göre %75,5’inin yurt dışında çalışma sebebi “para kazanmak” iken, %10,6’sı “eğitim ve staj” için yurt dışına gittiklerini beyan etmişlerdir. Eğitim ve staj amaçlı yurt dışında bulunma; lisansüstü eğitim, sağlık ve doğa bilimleri gibi belirli bilim dallarındaki bilimsel ve teknik staj çalışmalarını kapsamaktadır.

Tablo: 10
Çalışmaya Gittiğiniz Ülkede Nasıl İş Buldunuz?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Arkadaşlarım Sayesinde	73	33,8	33,8	33,8
Akrabalarım Sayesinde	69	31,9	31,9	65,7
Firmadan İstek Sayesinde	44	20,4	20,4	86,1
Diğer	30	13,9	13,9	100,0
Toplam	216	100,0	100,0	

Tablo: 10’dan katılımcıların çalışmaya gittikleri ülkelerde genellikle arkadaşları ve akrabaları yani tanıdıkları vasıtası ile iş buldukları anlaşılmaktadır. Bunların oranı %65,7’dir. %20 civarında da “firmadan istek” yolu ile yurt dışına gidenler olmuştur.

Tablo: 11
Çalışmaya Gittiğiniz Ülkede Hangi Sektörde Çalıştınız?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Ticaret (Özel Sektör–Süpermarket)	71	32,9	37,4	37,4
Hizmet (Turizm–Otel–Restoran)	62	28,7	32,6	70,0
İnşaat–İmalat	39	18,1	20,5	90,5
Sağlık–Eğitim–Bankacılık–Bilgisayar	11	5,1	5,8	96,3
Nakliye–Tarım–Tekstil	7	3,2	3,7	100,0
Toplam	190	88,0	100,0	
Cevaplanmayan	26	12,0		
Genel Toplam	216	100,0		

Katılımcılar gittikleri ülkede genelde ticaret ve hizmet sektörlerinde istihdam edilmiş bulunmaktadırlar. Katılımcıların %70’i özel sektör ticaret işletmelerinde (süpermarketlerde tezgâhtarlık vb) ve otel, restoran gibi turizm ve hizmet sektörlerinde çalıştıklarını beyan etmişlerdir. İstihdamda üçüncü sırayı %20,5 ile inşaat ve imalat sanayi almakta iken az da olsa sağlık, eğitim, bankacılık, bilgisayar, nakliye, tarım ve tekstil alanlarında da çalışanların bulunduğu Tablo: 11’de görülmektedir.

Tablo: 12
Gittiğiniz Ülkede Nasıl Bir İşte Çalıştınız (İşin Tanımı–Yaptığınız İş)?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Pazarlama/Satış Elem./Müşteri Tems.	52	24,1	25,2	25,2
Vasıfsız İşçi	32	14,8	15,5	40,8
İnşaat Ustası/İşçisi/Marangoz	22	10,2	10,7	51,5
Aşçı/Garson/Kuaför/Masör	24	11,1	11,7	63,1
Temizlikçi/Bulaşıkçı	11	5,1	5,3	68,4
Yönetici	8	3,7	3,9	72,3
Mühendis	6	2,8	2,9	75,2
Şoför	6	2,8	2,9	78,2
Rehber/Tercüman/Animatör	9	4,2	4,4	82,5
Bebek Bakıcısı	4	1,9	1,9	84,5
Kasiyer	4	1,9	1,9	86,4
Muhasebeci	4	1,9	1,9	88,3
Ön Büro Elemanı/Bilg. Programcısı	4	1,9	1,9	90,3
Avukat/Mimar/Hek./Vet.Hek./Psikol.	8	3,7	3,9	94,2
Bankacı	2	0,9	1,0	95,1
Güvenlik Görevlisi/Cankurtaran	2	0,9	1,0	96,1
Kat Hizmetlisi	2	0,9	1,0	97,1
Diğer	6	2,8	2,9	100,0
Toplam	206	95,4	100,0	
Cevaplanmayan	10	4,6		
Genel Toplam	216	100,0		

Katılımcıların yurt dışında çalıştıkları işleri tanımlamaları istenen Tablo: 12'deki soruya 10 katılımcı dışında toplam 206 katılımcı cevap vermiş bulunmaktadır. Çalıştıkları iş tanımı olarak başta satış elemanı, vasıfsız işçi, inşaat işçisi/ustası, garson, aşçı vb.'leri belirtilmektedir. Katılımcıların yurt dışında istihdamlarının genelde ticaret, hizmet ve imalat–inşaat sektörlerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Tablo: 13
Genelde İkamet Olarak Kullanılan Yerler?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Evde (Çok Sayıda Kişi ile Birlikte)	173	80,1	80,1	80,1
Otelde	18	8,3	8,3	88,4
Firma Yatakhaneğinde	21	9,7	9,7	98,1
Diğer	4	1,9	1,9	100,0
Toplam	216	100,0	100,0	

Katılımcıların çalıştıkları ülkelerde ikametgâh olarak kullandıkları yerlerin genelde %80,1 oranı ile çok sayıda kişi ile birlikte ortaklaşa paylaştıkları meskenler olduğu Tablo: 13'de görülmektedir. Bunun dışında az sayıda da olsa otelde ya da firma yatakhanelerinde ikamet edenler de mevcuttur.

Tablo: 14
Ortalama Olarak Aylık Ücretiniz (Kazancınız) Ne Kadardı? (\$)

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
0–500 \$ Arası	57	26,4	28,1	28,1
501–1000 \$ Arası	80	37,0	39,4	67,5
1001–2500 \$ Arası	40	18,5	19,7	87,2
2501–5000 \$ Arası	20	9,3	9,9	97,0
5001 \$ ve Daha Yüksek	6	2,8	3,0	100,0
Toplam	203	94,0	100,0	
Cevaplanmayan	13	6,0		
Genel Toplam	216	100,0		

Katılımcıların aylık ücretleri ile ilgili Tablo: 14’de verilen bilgiler arasında %39,4 ile 501–1000 ABD doları arasında aylık kazanç cevabı en yüksek orandadır. 500 ABD Dolarına kadar olan kazanç ise %28,1 ile ikinci sırada yer almaktadır. 1000 ABD Dolarının üzerinde gelir elde ettiğini beyan eden toplam 66 kişi %30 civarındadır. Araştırmada katılımcılara sorulan ortalama olarak aylık giderlerinin ne kadar olduğuna yönelik soruya verilen cevaplardan, katılımcıların aylık giderlerinin genellikle kazanılan ücretin üçte biri ya da dörtte biri civarında olduğu anlaşılmış bulunmaktadır.

Tablo: 15
Ortalama Olarak Aylık Birikiminiz Ne Kadardı (Size Kalan Para)? (\$)

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
2001 \$ ve Daha Yüksek	14	6,5	7,0	7,0
1001–2000 \$ Arası	20	9,3	10,0	17,0
701–1000 \$ Arası	33	15,3	16,5	33,5
301–700 \$ Arası	65	30,1	32,5	66,0
0–300 \$ Arası	68	31,5	34,0	100,0
Toplam	200	92,6	100,0	
Cevaplanmayan	16	7,4		
Genel Toplam	216	100,0		

Katılımcıların %33,5’i aylık 701–1000 ABD Doları arasında veya üzerinde birikim yaptıklarını beyan etmektedirler (Tablo: 15). Buradan katılımcıların en az üçte birinin kendi ifadelerine göre ortalama olarak aylık en az 1000 dolar seviyesinde birikim yapabildikleri anlaşılmaktadır. Bu tutar ortalama elde edilen ücret ve ortalama aylık gider rakamları ile de örtüşmektedir.

Ülkelerine döndüklerinde toplam olarak getirdikleri birikimlerinin 2000 ABD Dolarından daha fazla olduğunu beyan edenlerin sayısı 125 ile %70 civarındadır. %16,2’si 10–25 bin ABD doları arasında birikim elde ettiğini beyan ederken, %5’i de 25–50 bin ABD doları arasında birikimle ülkelerine döndüklerini belirtmişlerdir. Sadece 4 kişi 50 bin ABD doları üzerinde birikimi olduğunu söylemiştir. Tablo: 16’da yer alan bu rakamlar ülkeye yapılan döviz girişi miktarını da izah etmektedir.

Tablo: 16
Kırgızistan'a Döndüğünüzde Birikiminiz Ne Kadardı (Toplam \$ Olarak)?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
50001 \$ ve Daha Yüksek	4	1,9	2,2	2,2
25001–50000 \$ Arası	9	4,2	5,0	7,3
10001–25000 \$ Arası	29	13,4	16,2	23,5
2001–10000 \$ Arası	83	38,4	46,4	69,8
0–2000 \$ Arası	54	25,0	30,2	100,0
Toplam	179	82,9	100,0	
Cevaplanmayan	37	17,1		
Genel Toplam	216	100,0		

Tablo: 17
Getirdiğiniz Birikimlerinle Burada Ne Yaptınız (Birden Çok İşaretlenebilir)?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Ev/Arsa Satın Almış/Yapmış	48	18,3	19,3	19,3
Araba Satın Almış	75	28,5	30,1	49,4
Kendi İşini Kurmuş	51	19,4	20,5	69,9
Diğer	75	28,5	30,1	100,0
Toplam	249	94,7	100,0	
Boş Bırakılan (Cevapsız)	14	5,3		
Genel Toplam	263	100,0		

Getirdiğiniz birikimlerinle burada ne yaptınız sorusuna katılımcıların birden çok cevap verebilecekleri söylenmiştir. Bu soruya Tablo: 17'de 14 kişi cevap vermezken, cevap verenler toplam 249 adet seçenek işaretlemişlerdir. Bunlardan %30,1'i araba satın aldığını, %20,5'i kendi işini kurduğunu, %18,3'ü de ev/arsa satın aldıkları ya da yaptıklarını belirtmişlerdir. Diğer seçeneğini işaretleyen 75 kişi ise bu birikimi ile geçindiğini, ailesine yardım ettiğini, eğitim harcamalarına ve ev tamirine kullandığını belirtmiştir. Az sayıda da olsa bankada tasarruf hesabında tuttuğunu, borçlarını ödediğini, evlenme masraflarını karşıladığını ve bilgisayar satın aldığını beyan edenler de olmuştur.

Tablo: 18
Birikimlerinizi Kırgızistan'a Nasıl Transfer Ettiniz (Birden Çok İşaretlenebilir)?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Banka Havalesi	102	47,2	47,9	47,9
Western Union ve Benzeri	41	19,0	19,2	67,1
Cepte	52	24,1	24,4	91,5
Diğer	18	8,3	8,5	100,0
Toplam	213	97,2	100,0	
Cevaplanmayan	6	2,8		
Genel Toplam	219	100,0		

Katılımcıların birikimlerini başta banka havalesi ve özel uluslararası para havale firmaları aracılığı ile ülkelerine transfer ettikleri görülmektedir. Bunların oranı %67,1'dir. Cebimde getirdim diyenlerin sayısı ve oranı ise sadece 52 ile %24,1'dir (Tablo: 18).

Tablo: 19
Aile ve Akrabalarınız Arasında Yurt Dışında İşçi Olarak Çalışan (Bilddiğiniz) Kaç Kişi Vardır?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
11 ve Daha Fazla	16	7,4	7,9	7,9
6–10 Arasında Kişi Var	22	10,2	10,9	18,8
3–5 Arasında Kişi Var	47	21,8	23,3	42,1
En Az 1–2 Kişi Var	73	33,8	36,1	78,2
Yok Diyenler	44	20,4	21,8	100,0
Toplam	202	93,5	100,0	
Cevaplanmayan	14	6,5		
Genel Toplam	216	100,0		

Aile ya da akrabalarınızdan yurt dışında işçi olarak çalışan kaç kişi var sorusuna Tablo: 19'da yok cevabı veren sadece %21,8 iken geri kalanların tümü en az 1–2 kişi ya da daha fazla kişi var cevabı vermiştir. Bunların oranı %80'e yakındır. Bu oran Kırgızistan'da yurt dışına işçi olarak gitmenin yaygınlığını göstermesi açısından önemli ve ilginçtir.

Tablo: 20
Çalışmaya Gittiğiniz Ülke Kırgızistan Vatandaşlarına “Vize” Uyguluyor mu?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Evet	123	56,9	58,3	58,3
Hayır	67	31,0	31,8	90,0
Bilmiyorum/Cevapsız	21	9,7	10,0	100,0
Toplam	211	97,7	100,0	
Cevaplanmayan	5	2,3		
Genel Toplam	216	100,0		

“Çalışmaya gittiğiniz ülke Kırgızistan vatandaşlarına vize uyguluyor mu?” sorusuna %58,3 oranında evet cevabı verilmiştir (Tablo: 20). Vize uygulanan ülkelere bile vize alma maliyet ve zahmetine katlanma phasına da olsa gitme oranı oldukça yüksektir.

“Vize” ya da “çalışma izni” almak genelde zahmetli ve maliyetli olan sorunlu bir durumdur. “Çalışmaya gittiğiniz ülke Kırgızistan vatandaşlarına vize uyguluyorsa vize almak sorun oluyor mu?” sorusuna Tablo: 21'den de görülebileceği üzere %40,4 oranında evet cevabı verilmiştir. Vize uygulayan ülkede bulunan 123 kişiden 84'ü vize almanın sorun olduğunu beyan etmiş bulunmaktadır.

Tablo: 21
Çalışmaya Gittiğiniz Ülke Kırgızistan Vatandaşlarına “Vize” Uyguluyorsa, Vize Almak Sorun Oluyor mu?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Evet	84	38,9	40,4	40,4
Hayır	84	38,9	40,4	80,8
Bilmiyorum/Cevapsız	40	18,5	19,2	100,0
Toplam	208	96,3	100,0	
Cevaplanmayan	8	3,7		
Genel Toplam	216	100,0		

“Çalışmaya gittiğiniz ülkede çalışma izni almak sorun oluyor mu?” sorusuna benzer şekilde %60,2 oranında evet cevabı verilmiştir (Tablo: 22).

Tablo: 22
Çalışmaya Gittiğiniz Ülkede “Çalışma İzni” Almak Sorun Oluyor mu?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Evet	127	58,8	60,2	60,2
Hayır	66	30,6	31,3	91,5
Bilmiyorum/Cevapsız	18	8,3	8,5	100,0
Toplam	211	97,7	100,0	
Cevaplanmayan	5	2,3		
Genel Toplam	216	100,0		

Tablo: 23’te tüm vize ve çalışma izni alma ve benzeri konulardaki bürokratik zorluk ve meşakatlere rağmen katılımcıların “tekrar aynı ülkeye çalışmak için gitmek ister misiniz?” sorusuna %60,0 oranında evet cevabı verdikleri görülmektedir.

Tablo: 23
Tekrar Aynı Ülkeye Çalışmak İçin Gitmek İster Misiniz?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Evet	126	59,2	60,0	60,0
Hayır	56	26,3	26,7	86,7
Bilmiyorum/Cevapsız	28	13,1	13,3	100,0
Toplam	210	98,6	100,0	
Cevaplanmayan	3	1,4		
Genel Toplam	213	100,0		

“Tekrar yurt dışında ama başka bir ülkede işçi olarak çalışmak ister misiniz?” sorusuna %61,5 oranında evet cevabı verilmiştir (Tablo: 24).

Tablo: 24
Tekrar Yurt Dışında Ama Başka Bir Ülkede İşçi Olarak Çalışmak İster Misiniz?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Evet	131	60,6	61,5	61,5
Hayır	51	23,6	23,9	85,4
Bilmiyorum/Cevapsız	31	14,4	14,6	100,0
Toplam	213	98,6	100,0	
Cevaplanmayan	3	1,4		
Genel Toplam	216	100,0		

Tablo: 25’de “eğer imkânınız olsa yurt dışında çalıştığınız ülkeye yerleşip o ülkede yaşamak ister misiniz?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir. Bu soruya %60,1 oranında hayır cevabı verilmiş bulunmaktadır. Kırgız vatandaşları arasında özellikle Rusya başta olmak üzere gerek çalışmaya gitmek gerekse de zaman zaman vatandaşlığa geçmek nispeten yaygın olmakla birlikte, işçilerin çoğunluğunun çalıştıkları ülkede yerleşmeyi ve bir anlamda oralara temelli göç etmeyi düşünmedikleri anlaşılmaktadır. Rusya vatandaşlığına geçişlerin vize ve çalışma izni alma zorluklarını aşmak için bir yöntem olarak kullanılması muhtemeldir.

Tablo: 25
Eğer İmkanınız Olsa, Yurt Dışında Çalıştığınız Ülkeye Yerleşip O Ülkede Yaşamak İster Misiniz?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Evet	66	30,6	31,0	31,0
Hayır	128	59,3	60,1	91,1
Bilmiyorum/Cevapsız	19	8,8	8,9	100,0
Toplam	213	98,6	100,0	
Cevaplanmayan	3	1,4		
Genel Toplam	216	100,0		

Tablo: 26
Eğer İmkanınız Olsa, Yurt Dışında Yerleşip Orada Yaşamak İstedığınız Başka Bir Ülke Var Mı?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Evet	71	32,9	33,3	33,3
Hayır	108	50,0	50,7	84,0
Bilmiyorum/Cevapsız	34	15,7	16,0	100,0
Toplam	213	98,6	100,0	
Cevaplanmayan	3	1,4		
Genel Toplam	216	100,0		

Tablo: 26'dan da anlaşılacağı üzere Kırgız vatandaşlarından önemli bir kısmı (en az yarısı) yurt dışında çalışmaya gittiklerinde o ülkeye göç edip yerleşmeyi pek de düşünmemektedirler. Çünkü “Eğer imkânınız olsa, yurt dışında yerleşip orada yaşamak istediğiniz başka bir ülke var mı?” sorusuna da sadece %33,3 ile evet şeklinde cevap verilmiştir.

Tablo: 27
Yurt Dışında Çalışmanızın Size Mesleki Açından Bir Yararı Oldu mu?

	Frekans	Yüzde %	Geçerli %	Kümülatif %
Evet	141	65,3	66,2	66,2
Hayır	59	27,3	27,7	93,9
Bilmiyorum/Cevapsız	13	6,0	6,1	100,0
Toplam	213	98,6	100,0	
Cevaplanmayan	3	1,4		
Genel Toplam	216	100,0		

Katılımcıların %66,2'si yurt dışında çalışmalarının mesleklerine yararı olduğunu düşünmektedir. Yukarıda verilen “getirdiğiniz birikimlerle burada ne yaptınız?” sorusuna “kendi işimi kurdum” cevabı verenlerin miktarının 1/5 civarında olmasından da katılımcıların yurt dışında elde ettikleri tecrübe ve uzmanlaşmanın farkında oldukları ve birikim getirebilenlerin küçümsenmeyecek bir miktarının da kendi işini kurabilmiş oldukları anlaşılmaktadır.

5. Sonuç

Kırgız vatandaşlarının neredeyse üçte biri komşu ülkelerden Rusya ve Kazakistan başta olmak üzere yurt dışında pek çok ülkede çalışmak için bulunmuştur. Çalışabilir nüfusun da neredeyse hali hazırda üçte biri yurt dışında işçi olarak çalışmaktadır. Ancak yurt dışında çalışan Kırgız vatandaşlarının en kalabalık bulunduğu ülke de Rusya'dır. Hali hazırda BDT üyesi ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinden birisi olan Kırgızistan'ın Rusya ile olan iktisadi bağları bu noktada en önemli sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine Kırgızistan'a işçi döviz girişlerinin temel kaynak ülkeleri arasında da en başta Rusya Federasyonu yer almaktadır. Kırgızistan'ın elde ettiği işçi dövizleri tutarı yıllık bazda 2 milyar doları aşmaktadır. GSMH'ya oranı %30'lar seviyesinde bulunan bu döviz girişi adeta ülkenin yeni bir sermaye kaynağı olmuştur. Bu değerlendirmeler ışığında Kırgızistan'daki göçmen işçiler araştırmasının temel bulguları şu şekilde özetlenebilir:

Çalışabilir genç nüfusun önemli bir oranı yurt dışında çalışmaktadır. Çalışılan ülkelere arasında en başta Rusya yer almaktadır. Yurt dışında çalışmanın en temel amacı,

az da olsa eğitim ve staj amacı dışında, genelde para kazanmak olarak göze çarpmaktadır. İstihdam genelde ticaret, hizmet ve imalat–inşaat sektörlerinde yoğunlaşmaktadır. Çalışılan ülkelerdeki ikamet koşulları ile vize ve çalışma izinleri, hem maliyet hem de prosedür olarak çalışanları zorlamaktadır. İlginç ve önemli olan, ortalama aylık 1000 dolar civarındaki yurt dışı birikimin ülkedeki yıllık kişi başı GSMH civarında olmasıdır. Bu nedenle de ülkeye döndüğünde getirilen toplam birikim oldukça yüksektir. Harcama eğilimleri arasında ise ev–arsa alımı, otomobil alımı ile kendi işini kurma ilk üç sırayı almaktadır. Ülkeye işçi dövizleri büyük oranda bankalar ve “Western Union” benzeri firmalar yoluyla elektronik para havalesi şeklinde yapılmaktadır. Yurt dışında çalışma isteği hala çok yüksektir. Ancak başka bir ülkeye yerleşme eğilimi nispeten düşüktür. Yurt dışı tecrübesi Kırgız vatandaşlarına mesleki açıdan oldukça yararlı olmakta ve önemli ölçüde hem beşeri hem de finansal sermayeye katkı sağlamaktadır.

Çalışma sonuçlarından yola çıkarak Kırgızistan için yurt dışında çalışan işgücü ve işçi dövizlerinin ülkeye muhtemel pozitif etkileri üzerinde özetle şu değerlendirmeler yapılabilir; İşçi dövizleri önemli bir özel sermaye akımı ve yıllık 2 milyar doları aşan iyi bir dış finansman kaynağı haline gelmiştir. Bu nedenle de işçi dövizleri likidite ihtiyacının giderilmesi ve ödemeler bilançosu açıklarının kapatılmasında önemli bir işlev görmektedir. İşçi dövizlerinin tasarrufa etkisi hem ülke açısından sermaye birikiminin hem de girişimciliğin arttırılmasında özellikle aile girişimlerinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. Bağımsızlığından bu yana Orta Asya’nın finans merkezi rolünü elde etme gayreti içerisinde olan Kırgızistan’ın finans sektöründe gelişme kaydedilmesine katkı sağlamaktadır. Yüksek miktardaki işçi dövizleri girişi ailelerin eğitim harcamalarını da arttırarak ülkede vasıflı işgücünün artması ve böylelikle uzun vadede ülkede beşeri sermaye oranının yükselmesine katkı sağlamaktadır. Yatırım eksenli işçi dövizleri yoluyla teknoloji transferi sağlama imkanı da artmaktadır. Konut sektörüne yapılan yatırımlar yoluyla vasıflı–vasıfsız istihdam artışı da sağlanmaktadır. Yurt dışı tecrübesiyle donatılmış işgücü ve ülkeye giren işçi dövizleri, sermaye birikimi ve beşeri sermayeyi artırma yoluyla, dolaylı olarak iktisadi büyüme ve iktisadi kalkınmayı etkileme ve yoksulluğun önlenmesinde önemli bir görev icra etmektedir. Bu nedenle Kırgızistan’ın siyasal, ekonomik ve kurumsal yapısının iyileştirilmesiyle birlikte sürdürülebilir büyüme ve kalkınma üzerinde, yurt dışı tecrübe ve işçi dövizlerinin önemli etkilerinin görülmesi muhtemeldir. Ancak Kırgızistan’ın iktisadi büyüme ve kalkınma başta olmak üzere bahsedilen tüm bu amaçlara ulaşabilmesinde öncelikli olarak siyasal ve ekonomik istikrarını sağlayıcı kurumsal tedbirleri bir an önce uygulamaya koyması gerekmektedir.

Kaynakça

- Adams, R.H. (2005), “Remittances, household expenditure and investment in Guatemala”, *Policy Research Working Paper Series*, 3532, The World Bank: <http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2005/03/04/000012009_20050304091807/Rendered/PDF/wps3532.pdf>, 10.03.2010.
- Adams, R.H. & J. Page (2005), “Do International Migration and Remittances Reduce Poverty in Developing Countries?”, *World Development*, Vol. 33, Nr. 10, p. 1645–1669.

- Akipress (2013), <http://kg.akipress.org/_ru_analit.php?id=875>, 30.04.2013.
- Amuedo–Dorantes, C. (2006), “Remittances and their microeconomic impacts: evidence from Latin America”, *Proceedings, Federal Reserve Bank of Dallas*, pages 187–197, <<http://dallasfed.org/research/pubs/migration/amuedo.pdf>>, 10.03.2010.
- Amuedo–Dorantes, C., & F. Mazzolari (2009), “Remittances to Latin America from Migrants in the United States: Assessing the Impact of Amnesty Programs”, *IZA Discussion Papers* 4318, Institute for the Study of Labor (IZA): <<http://ftp.iza.org/dp4318.pdf>>, 10.03.2010.
- Ang, A.P. (2007), *Workers’ Remittances and Economic Growth in the Philippines*, Manila, Philippines: <http://www.degit.ifw-kiel.de/papers/degit_12/C012_029.pdf>, 04.03.2010.
- Atamanov, A. & M. Van Den Berg (2011), “Heterogeneous Effects of International Migration and Remittances on Crop Income: Evidence from the Kyrgyz Republic”, *Working Paper SSRN, version January 2011*, <<http://ssrn.com/abstract=1737763>>, 30.04.2013.
- Ayyıldız, Y. (2008), “Kırgızistan’a Transfer Edilen İşçi Dövizlerinin Gelişimi ve Son Trendler”, *II. Uluslararası Ekonomi Konferansı Bildiri Kitabı; “Geçiş Ekonomilerinde Kalkınma ve Entegrasyon”*, (s. 383–391). Bişkek/KIRGIZİSTAN: KTMÜ, İİBF, İktisat Bölümü, Kırgızistan–Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 106, Konferans Serisi: 14,09–11 Ekim 2008.
- Bodman, P. & T. Le (2008), “Remittances or technological diffusion: Which is more important for generating economic growth in developing countries?”, *MRG Discussion Paper Series*, 1807, School of Economics, University of Queensland, Australia: <<http://www.uq.edu.au/economics/mrg/1807.pdf>>, 10.03.2010.
- Buch, C.M. & A. Kuckulenz & M.–H. Le (2002), “Worker Remittances and Capital Flows”, *Kiel Working Papers*, 1130, Kiel Institute for the World Economy: <<http://www.ifw-members.ifw-kiel.de/publications/worker-remittances-and-capital-flows/kap1130.pdf>>, 10.03.2010.
- Catrinescu, N. & M. Leon–Ledesma & P. Matloob & B. Quillin (2006), “Remittances, Institutions and Economic Growth”, *IZA Discussion Papers*, 2139, Institute for the Study of Labor (IZA), <[ftp://repec.iza.org/RePEc/Discussionpaper/dp2139.pdf](http://repec.iza.org/RePEc/Discussionpaper/dp2139.pdf)>, 10.03.2010.
- Cinar, D. & F. Docquier (2004), “Brain Drain and Remittances: Implications for the Source Country”, *Brussels Economic Review/Cahiers Economiques de Bruxelles, Editions du DULBEA, Université libre de Bruxelles, Department of Applied Economics (DULBEA)*, vol. 47(1), pages 103–118, <<http://ideas.repec.org/a/bxr/bxrceb/y2004v47i1p102-118.html>>, 10.03.2010.
- Demirguc–Kunt, A. & L.F. Klapper & G. Panos (2009), “Entrepreneurship in post–conflict transition: the role of informality and access to finance”, *Policy Research Working Paper Series*, 4935, The World Bank: <http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2009/05/18/000158349_20090518152429/Rendered/PDF/WPS4935.pdf>, 10.03.2010.

- Demirtepe, T. (2006), “Kırgızistan’da Demografik Yapıda Değişim ve Göç Olgusu”,
<<http://www.usak.gundem.com/yazarlar.php?id=356&type=4>>, 15.09.2008.
- Dustmann, C. & J. Mestres (2007), “Remittance and Saving Behaviour of Migrants:Theory And Evidence”, *Annual Conference EALE 20–22 September 2007*, Oslo:
<<http://www.eale.nl/Conference2007/programme/Papers%20Saturday%2016.30–18.30/add45508.pdf>>, 04.03.2010.
- Fayissa, B. & C. Nsiah (2008), “The Impact of Remittances on Economic Growth and Development in Africa”, *Murfreesboro, USA*:
<http://frank.mtsu.edu/~berc/working/WP2008_02remittances.pdf>, 04.03.2010.
- García-Fuentes, P.A. & P.L. Kennedy (2009), “Remittances and economic growth in Latin America and the Caribbean: The Impact of the human capital development”, *Southern Agricultural Economics Association, 2009 Annual Meeting*, January 31–February 3, 2009, Atlanta, Georgia: <<http://purl.umn.edu/46751>>, 04.03.2010.
- Kuckulenz, A. & C.M. Buch (2004), “Worker Remittances and Capital Flows to Developing Countries”, *ZEW Discussion Papers*, 04–31, ZEW–Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung / Center for European Economic Research:
<<http://econstor.eu/bitstream/10419/24037/1/dp0431.pdf>>, 10.03.2010.
- Kugler, M. (2006), “Migrant Remittances, Human Capital Formation and Job Creation Externalities in Colombia”, *Borradores de Economía*, 370, Banco de la Republica de Colombia.:
<<http://www.banrep.gov.co/docum/ftp/borra370.pdf>>, 10.03.2010.
- Mirpal and World Bank (2011), “Migration and Remittances Profiles, (Armenia, Belarus, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Moldova, Russian Federation, Tajikistan, Ukraine, and Uzbekistan)”, *MIRPAL and World Bank Discussion Document*, October 2011,
<<http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/MIRPALCountryProfiles10241E.pdf>>, 31.03.2013.
- Mundaca, B. G. (2009), “Remittances, Financial Market Development, and Economic Growth: The Case of Latin America and the Caribbean”, *Review of Development Economics*, Blackwell Publishing, Vol. 13(2), Pages 288–303. <<http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9361.2008.00487.x>>, 10.03.2010.
- Pradhan, G., Upadhyay, M., & Upadhyaya, K. (2008), “Remittances and economic growth in developing countries”, *European Journal of Development Research, Taylor and Francis Journals*, Vol. 20 (3), Pages 497–506,
<<http://www.informaworld.com/openurl?genre=article&doi=10.1080/09578810802246285&magic=repec&7C&7C8674ECAB8BB840C6AD35DC6213A474B5>>, 10.03.2010.
- Rapoport, H. (2004), “Who is Afraid of the Brain Drain? Human Capital Flight and Growth in Developing countries”, *Brussels Economic Review/Cahiers Economiques de Bruxelles, Editions du DULBEA, Université libre de Bruxelles, Department of Applied Economics (DULBEA), Vol. 47(1), Pages 89–101*,
<<http://ideas.repec.org/a/bxr/bxrceb/y2004v47i1p89-101.html>>, 10.03.2010.

- Schiff, M. (2005), “Brain gain: Claims about its size and impact on welfare and Growth Are Greatly Exaggerated”, *The World Bank, Policy Research Working Paper Series*, 3708, Washington, DC., <http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2005/09/01/000016406_20050901171456/Rendered/PDF/wps3708.pdf>, 04.03.2010.
- Simone, B. (2006), “Remittances and the dynamics of human capital in the recipient country”, *Department of Economics Working Papers*, University of Turin: <http://www.de.unito.it/web/member/segreteria/WP/2006/7_WP_Bertoli.pdf>, 10.03.2010.
- Stark, O. & C. Helmenstein & A. Prskawetz (1997), “A brain gain with a brain drain”, *Economics Series No 45*, 227–234, <<http://www.ihs.ac.at/publications/eco/es-45.pdf>>, 04.03.2010.
- Sufian Eltayeb, M. (2009), “Workers’ Remittances and Growth in MENA Labor Exporting Countries”, *Working Papers 2009.10, International Network for Economic Research–INFER*, <http://www.infer-research.net/files_publications/wp200910.pdf>, 10.03.2010.
- Vargas–Silva, C. & J. Shikha & G. Sugiyarto (2009), “Remittances in Asia: Implications for the Fight against Poverty and the Pursuit of Economic Growth”, *ADB Economics Working Paper Series*, 182, Asian Development Bank: <<http://www.adb.org/Documents/Working-Papers/2009/Economics-WP182.pdf>>, 10.03.2010.
- World Bank (2008), “Migration and Remittances Factbook, 2008”, Dilip Ratha and Zhimei Xu, *Development Prospects Group, World Bank*, <<http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/KyrgyzRepublic.pdf>>, 31.03.2013.
- World Bank (2011), “Migration and Remittances Factbook, 2011”, Dilip Ratha, Sanket Mohapatra and Ani Silwal, *Development Prospects Group, World Bank*, <<http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/0,,contentMDK:22759429~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883,00.htm>>, 31.03.2013.
- Yang, D. (2008), “International Migration, Remittances and Household Investment: Evidence from Philippine Migrants' Exchange Rate Shocks”, *Economic Journal, Royal Economic Society*, vol. 118(528), pages 591–630, 04, <<http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/j.1468-0297.2008.02134.x>>, 10.03.2010.
- Ziesemer, T. (2006), “Worker Remittances and Growth: The Physical and Human Capital Channels”. *UNU–MERIT Working Paper Series 020*, United Nations University, Maastricht Economic and social Research and training centre on Innovation and Technology. <<http://www.merit.unu.edu/publications/wppdf/2006/wp2006-020.pdf>>, 10.03.2010.